SUN'IY INTELLEKT ASOSIDAGI SEMDOC SEMANTIK QIDIRUV TIZIMINI AMALGA OSHIRISH VA UNING AMALIY NATIJALARI

Nasrullayev Nurbek Baxtiyorovich
Muhammad al Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Kiberxavfsizlik fakulteti dekani
n.nasrullayev@tuit.uz

Saydaxmedov Ibodilla Xikmatullayevich
Tashkent International University of Education
Magistrant
ibodillakhodja@gmail.com

Hamzayev Jamshid Fayzidin o'g'li
Muhammad al Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Kompyuter tizimlari kafedrasi dotsenti
hamzayevjf@gmail.com

Annotatsiya. *Tezisda davlat tashkilotlari hujjatlari uchun ishlab chiqilgan SEMDOC (semdoc.uz) semantik qidiruv tizimining amalga oshirilishi va uning amaliy natijalari tahlil qilingan. Tizim semantik qidiruv, manbaga asoslangan AI savol-javob, hujjatlarni avtomatik tasniflash, takroriy murojaatlarni aniqlash, analitika va audit modullaridan iborat. Sinovlarda gibrid qidiruv algoritmi Precision@5 = 0,88 va MRR = 0,86 natijalarga erishdi, tasniflash moduli xodim nazorati ostida ishlaydi, dublikatlar moduli esa 8 ta murojaatni 3 ta guruhga birlashtirib, taxminan 6 soat ish vaqtini tejash imkonini berdi.*

Kalit so'zlar: *semantik qidiruv, RAG, hujjatlarni tasniflash, dublikatlarni aniqlash, ko'p tilli qidiruv, analitika, davlat hujjatlari, SEMDOC.*

KIRISH.

Semantik qidiruv bo'yicha nazariy va algoritmik ishlanmalarning amaliy qiymati ular real foydalanuvchi ish jarayoniga qanchalik muvaffaqiyatli joriy etilganligi bilan belgilanadi. Mualliflarning avvalgi ishlarida davlat hujjatlari

uchun kontseptual arxitektura [1] va gibrid semantik tahlil algoritmi ishlab chiqilgan edi. Ushbu tezisning maqsadi – shu asosda yaratilgan SEMDOC tizimining modullarini, ularning ishlash tamoyillarini va olingan amaliy natijalarni tahlil qilishdan iborat. Ish "Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasi"da belgilangan davlat boshqaruvini raqamlashtirish vazifalari bilan bevosita bog'liq [2].

ADABIYOTLAR SHARHI.

Ko'p tilli embedding modellari, xususan BGE-M3, turli tillardagi matnlarni yagona semantik fazoda solishtirish imkonini beradi [3], gibrid qidiruv esa leksik va semantik usullarning kuchli tomonlarini birlashtiradi [4]. Qidiruv bilan boyitilgan generatsiya (RAG) topilgan hujjatlar asosida tabiiy tilda javob shakllantiradi [5], biroq generativ modellarning gallyutsinatsiya xavfi javoblarni manbaga bog'lash va tekshirishni talab qiladi [6]. Hujjatlarni tasniflash uchun chuqur o'qitish usullari keng qo'llaniladi [7], o'zbek tili uchun esa maxsus ma'lumotlar to'plamlari va modellar yaratilgan [8]. Deyarli takroriy matnlarni aniqlash usullari [9] fuqarolar murojaatlarini guruhlash uchun asos bo'ladi.

METODOLOGIYA.

Tizim veb-ilova ko'rinishida amalga oshirildi va o'zbek tilidagi interfeysga ega. Menyu "Qidiruv", "Boshqaruv" va "Tahlil" guruhlariga bo'lingan. Har bir modul ma'lum algoritmni amalga oshiradi (1-jadval).

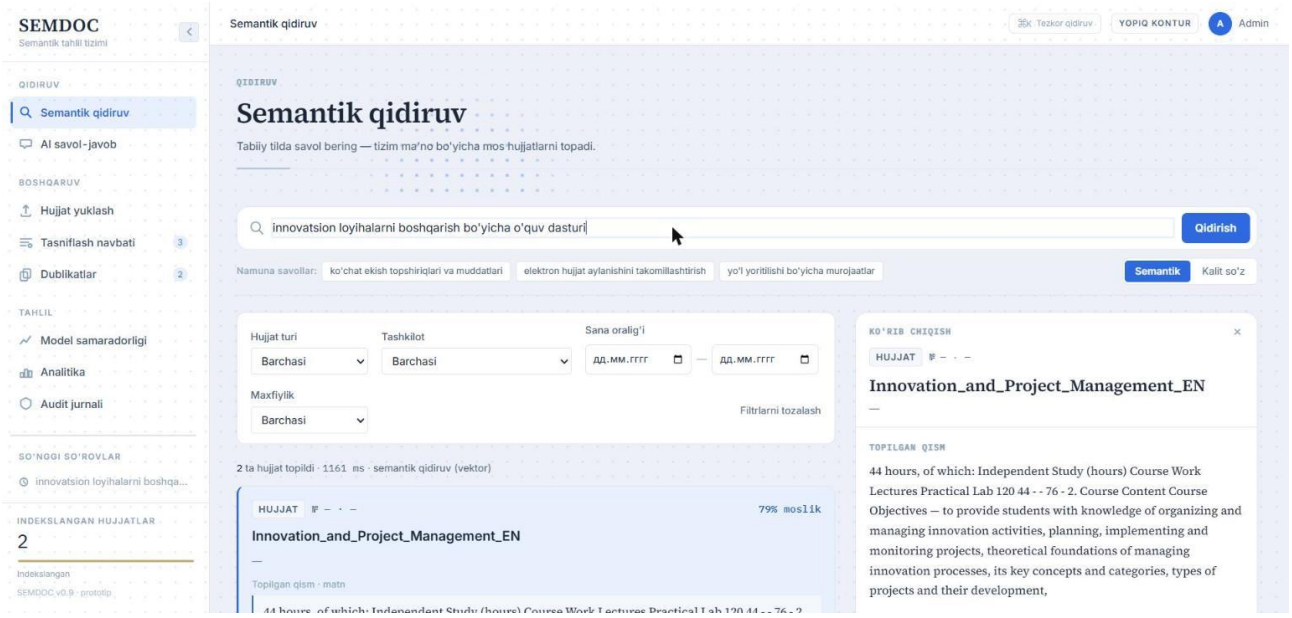
1-jadval.

SEMDOC tizimi modullari va ularda qo'llanilgan algoritmlar

Modul	Qo'llanilgan algoritm	Foydalanuvchiga natijasi
Semantik qidiruv	Gibrid qidiruv: BM25 + vektor + RRF + reranker	Moslik foizi va topilgan qism bilan hujjatlar
AI savol-javob	RAG + javob berishdan tiyilish	Manbaga havolali javob
Hujjat	Matn ajratish, OCR, tuzilmaviy	Indekslangan hujjat

yuklash	bo‘laklash	
Tasniflash navbati	Embedding bo‘yicha kNN + qoidaviy belgilar	Tur, mavzu, mas’ul bo‘lim va asos
Dublikatlar	O‘xshashlik grafi + nomlangan obyektlar	Birlashtirish tavsiyasi
Analitika va audit	Agregatsiya, RBAC, audit jurnali	Boshqaruv ko‘rsatkichlari, hisobdorlik

Semantik qidiruv modulida foydalanuvchi savolni tabiiy tilda yozadi, hujjat turi, tashkilot, sana va maxfiylik bo‘yicha filtr tanlaydi. Har bir natija uchun moslik foizi va eng mos matn qismi ko‘rsatiladi (1-rasm). Rasmda o‘zbek tilidagi "innovatsion loyihalarni boshqarish bo‘yicha o‘quv dasturi" so‘roviga ingliz tilidagi hujjat 79% moslik bilan topilgani ko‘rinadi – bu kalit so‘z qidiruvida mumkin emas.

1-rasm. Semantik qidiruv natijalari va ko‘rib chiqish paneli.

AI savol-javob modulida tizim topilgan qismlar asosida javob beradi va har bir fikrdan keyin [Manba n] havolasini qo‘yadi (2-rasm). Ishonchlilik chegarasidan past holatlarda model chaqirilmaydi va "ma’lumot topilmadi" javobi qaytariladi, bu gallyutsinatsiya xavfini kamaytiradi [6].

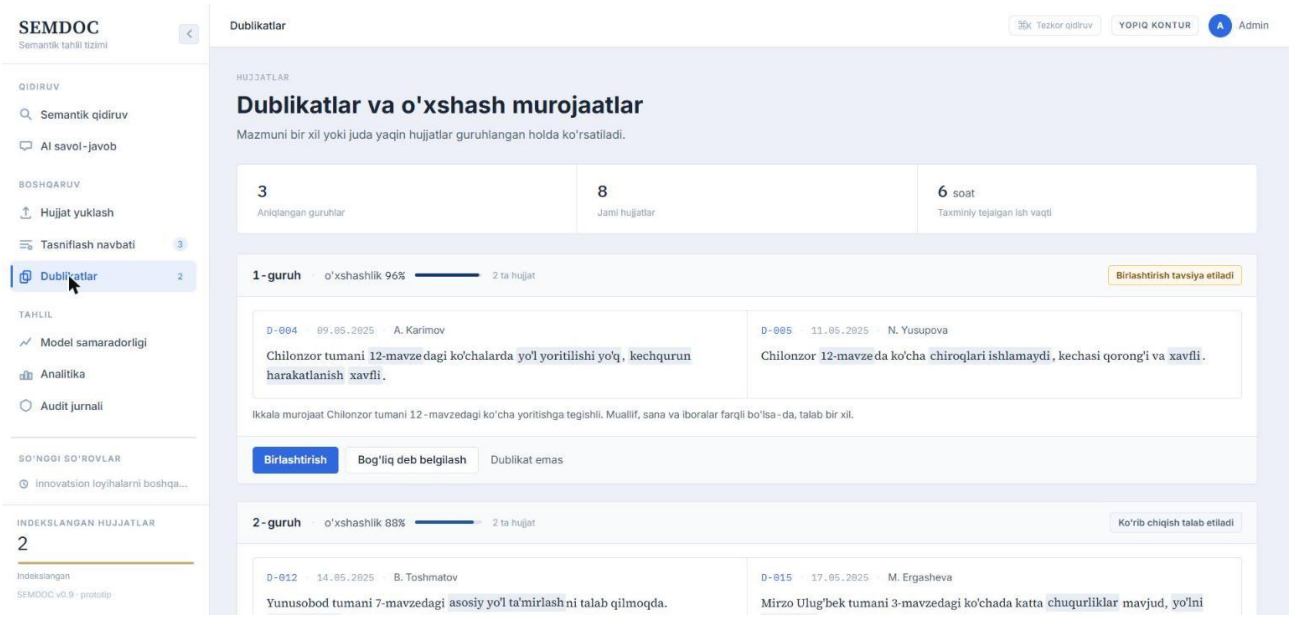

2-rasm. AI savol-javob moduli: manbaga havola bilan berilgan javob.

TAHLIL VA NATIJALAR.

Tasniflash moduli har bir yangi hujjat uchun tur, mavzu toifasi va mas’ul bo‘limni ishonchlilik foizi va asosi bilan taklif qiladi. Masalan, 112-F raqamli «"Yashil makon" loyihasi doirasida ko‘chat ekish tadbirlari to‘g‘risida»gi hujjat 94% ishonchlilik bilan "Farmoyish" va "Ekologiya – Ko‘kalamzorlashtirish" toifasiga kiritilgan. Navbatdagi yetti hujjatning ishonchliligi 48–94% oralig‘ida bo‘lib, uchtasi past ishonchlilik sababli qo‘lda ko‘rib chiqishga yo‘naltirilgan; 85% dan yuqori ishonchlilikdagi hujjatlarni bir yo‘la tasdiqlash mumkin. Yakuniy qaror har doim xodim tomonidan qabul qilinadi.

Dublikatlar moduli 8 ta murojaatni 3 ta guruhga birlashtirdi va taxminan 6 soat ish vaqtini tejash imkonini berdi (3-rasm). Chilonzor tumani 12-mavzedagi ko‘cha yoritilishi haqidagi ikki murojaat (o‘xshashlik 96%) "Birlashtirish tavsiya etiladi" deb belgilandi, turli tumanlardagi yo‘l ta’mirlash murojaatlari (88%) esa nomlangan obyektlar mos kelmagani uchun "Ko‘rib chiqish talab etiladi" deb belgilandi.

3-rasm. Dublikatlar va o‘xshash murojaatlar moduli.

Qidiruv sifati 150 ta ekspert baholangan so‘rovdan iborat to‘plamda baholandi (2-jadval). Taklif etilgan gibrid algoritm kalit so‘z qidiruviga nisbatan barcha metrikalar bo‘yicha 58–75% ga yuqori natija ko‘rsatdi.

2-jadval.

Qidiruv usullarining samaradorlik ko‘rsatkichlari

Usul	Precision@5	Recall@10	MRR	nDCG@10	Kechikish, ms
Kalit so‘z (BM25)	0,54	0,48	0,51	0,55	45
Vektorli qidiruv	0,76	0,71	0,74	0,77	180
Gibrid + reranker (SEMDOC)	0,88	0,84	0,86	0,87	340

Analitika moduli oylik 3 862 ta so‘rov va o‘rtacha 340 ms javob vaqtini qayd etdi. "Natijasiz so‘rovlar" ro‘yxati ("2027-yilgi byudjet taqsimoti" – 34 marta, "qishloq xo‘jaligi sug‘orish rejalari" – 28 marta) indeksdagi bo‘shliqlarni ko‘rsatib, qaysi hujjatlarni yuklash kerakligini aniqlash imkonini beradi.

MUHOKAMA.

Amaliy natijalar shuni ko‘rsatadiki, tizim xodimning o‘rnini egallamaydi, balki uning qidiruv va dastlabki tahlilga sarflaydigan vaqtini qisqartiradi: tasniflash va dublikatlar modullari taklif beradi, qarorni esa xodim qabul qiladi. Bu davlat sektorida sun’iy intellektni qo‘llashning shaffoflik va hisobdorlik tamoyillariga mos keladi [10]. Asosiy cheklov – skaner qilingan kirill hujjatlardagi OCR xatolari bo‘lib, ular qidiruv xatolarining qariyb 27% ini tashkil etdi.

XULOSA.

SEMDOC tizimi semantik qidiruv, AI savol-javob, tasniflash, dublikatlarni aniqlash, analitika va audit modullari bilan amalga oshirildi va semdoc.uz manzilida joylashtirildi. Sinovlarda gibrid qidiruv Precision@5 = 0,88 va MRR = 0,86 natijalarga erishdi, tasniflash va dublikatlar modullari xodimlar ish vaqtini tejash imkonini berdi. Kelgusida modellarni o‘zbek tilidagi davlat hujjatlarida moslashtirish va milliy elektron hujjat aylanish tizimlari bilan integratsiya qilish rejalashtirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Nasrullayev N.B., Saydaxmedov I.X., Hamzayev J.F. Davlat tashkilotlari hujjatlarini sun’iy intellekt asosida qayta ishlash va semantik qidiruv tizimlarining nazariy asoslari // Innovations in Science and Technologies, 8-son. 2026 yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida"gi qarori. 14.10.2024, PQ-358-son. // https://lex.uz/docs/-7158604
3. Chen J., Xiao S., Zhang P. et al. BGE M3-Embedding: Multi-Lingual, Multi-Functionality, Multi-Granularity Text Embeddings Through Self-Knowledge Distillation // Findings of ACL. – 2024. – arXiv:2402.03216.
4. Bruch S., Gai S., Ingber A. An Analysis of Fusion Functions for Hybrid Retrieval // ACM Transactions on Information Systems. – 2023. – Vol. 42, No. 1.

5. Lewis P., Perez E., Piktus A. et al. Retrieval-Augmented Generation for Knowledge-Intensive NLP Tasks // NeurIPS. – 2020. – P. 9459–9474.
6. Ji Z., Lee N., Frieske R. et al. Survey of Hallucination in Natural Language Generation // ACM Computing Surveys. – 2023. – Vol. 55, No. 12. – Art. 248.
7. Minaee S., Kalchbrenner N., Cambria E. et al. Deep Learning-based Text Classification: A Comprehensive Review // ACM Computing Surveys. – 2021. – Vol. 54, No. 3. – Art. 62.
8. Kuriyozov E., Salaev U., Matlatipov S., Matlatipov G. Text classification dataset and analysis for Uzbek language // arXiv preprint arXiv:2302.14494. – 2023.
9. Lee K., Ippolito D., Nystrom A. et al. Deduplicating Training Data Makes Language Models Better // Proceedings of ACL. – 2022. – P. 8424–8445.
10. Wirtz B.W., Weyerer J.C., Geyer C. Artificial intelligence and the public sector – applications and challenges // International Journal of Public Administration. – 2019. – Vol. 42, No. 7. – P. 596–615.